

Katarzyna Kącka

POLSKA WOBEC POKOJU Z NIEMCAMI – ROZWIĄZANIA INSTYTUCJONALNE: MINISTERSTWO PRAC KONGRESOWYCH ORAZ BIURO PRAC KONGRESOWYCH 1939–1948

STRESZCZENIE

Celem artykułu jest ukazanie instytucjonalnych rozwiązań polskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych, związanych z przygotowaniem pokoju z Niemcami w czasie i po II wojnie światowej. Prace te stanowiły dosyć istotny element i zdeterminowały działalność resortu w czasie trwania wojny oraz po jej zakończeniu.

Studium ma charakter porządkujący, funkcjonujących w historiografii ustaleń na temat działalności polskich instytucji kongresowych w dwóch różnych momentach historycznych oraz w odmiennych ramach organizacyjnych: Ministerstwie Prac Kongresowych w czasie wojny oraz Biurze Prac Kongresowych po jej zakończeniu. Zarówno działalność MPK jak i BPK poświęcona była w całości opracowaniu tez dotyczących Niemiec, a przede wszystkim ich przyszłości jako narodu, państwa oraz ich nowego miejsca w strukturach międzynarodowych.

Słowa kluczowe: Biuro Prac Kongresowych, Ministerstwo Prac Kongresowych, Polska, Niemcy

POLAND AND THE PEACE WITH GERMANY – INSTITUTIONAL SOLUTIONS: THE MINISTRY OF CONGRESS WORK AND THE BUREAU OF CONGRESS WORK 1939–1948

SUMMARY

The purpose of this article is to present the institutional arrangements of the Polish Ministry of Foreign Affairs, related to the preparation for the time of peace with Germany during and

after World War II. These solutions were a rather important element, and determined the activities of the department both during the war and after its end.

The study's main objective is to show in an organized, orderly manner the findings, present in historiography, concerning the activities of Polish Congress institutions in two different historical moments and in different organizational frameworks: firstly, the Ministry of Congress Work during wartime, and secondly – the Bureau of Congress Work after the war ended. Both activities of the Ministry of Congress Work (MPK) and the Bureau of Congress Work (BPK) were devoted entirely to studying materials about Germany and formulating theories – above all, theories about their future as a nation and as a state, and their new place in international structures.

Keywords: Bureau of Congress Work, Ministry of Congress Work, Poland, Germany

1. WPROWADZENIE

Niezwykle interesującym wątkiem w historii funkcjonowania polskiego resortu spraw zagranicznych była działalność instytucji kongresowych: Ministerstwa Prac Kongresowych oraz Biura Prac Kongresowych. Istniały one bądź w jego ramach, bądź równolegle, pozostając z nim jednak w ściślejszej współpracy i pod sporym wpływem, często pełniąc rolę wspierającą. Ich aktywność związana była ściśle ze szczególnym rodzajem czynności mianowicie przygotowaniem dokumentów i opracowań (głównie prawniczych) dla przedstawicieli polskich władz oraz dyplomacji biorących udział w międzynarodowych kongresach i konferencjach (zwłaszcza pokojowych). Celem opracowania jest przedstawienie instytucjonalnego i organizacyjnego charakteru tych jednostek w czasie trwania i tuż po zakończeniu II wojny światowej, kiedy to polskie władze przygotowywały tezy do traktatu pokojowego z Niemcami. Chronologicznie analizą objęto dwa okresy 1939–1945 oraz 1945–1948, czyli lata ich istnienia. Artykuł ma charakter porządkujący dotychczasową wiedzę na temat instytucji kongresowych, będącą dorobkiem głównie polskich badaczy z Bronisławem Pasierbem na czele, który znacznie rozwinął prace w tym zakresie. Obok bogatej literatury wykorzystano także materiał dokumentalny, zarchiwizowany w Archiwum Akt Nowych, Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych oraz Archiwum Zakładu Historii Ruchu Ludowego w Warszawie.

2. DZIAŁALNOŚĆ MINISTERSTWA PRAC KONGRESOWYCH POLSKIEGO RZĄDU NA WYCHODŹSTWIE W CZASIE II WOJNY ŚWIATOWEJ

Ministerstwo Prac Kongresowych swą genezę sięga Referatu Kongresowego w Departamencie Polityczno-Ekonomicznym przedwojennego Ministerstwa Spraw Zagranicznych. Schemat organizacyjny Centrali MSZ w Paryżu a następnie w Angers był wzorowany na resorcie sprzed wojny, jedynie departamenty zostały zamienione w samodzielne wydziały, w ramach których funkcjonowały specjalistyczne referaty. W skład Wydziału Politycznego, na którego czele stał Jerzy Potocki wchodził m.in. referat do spraw niemieckich, którego pracą kierował Tadeusz Kunicki¹. Z inicjatywy Stanisława Strońskiego – wiceministra w rządzie Władysława

¹ B. Pasierb, *Polskie prace przygotowawcze do Traktatu Pokojowego z Niemcami 1916–1948. Instytucje – ludzie – problemy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1996, s. 177–178.

Sikorskiego – wysłał propozycję utworzenia Biura Celów Wojny. W jego skład wchodzić miały: Biuro Ekonomiczne z kierownikiem Jerzym Zdziechowskim, Biuro Prawne z Bohdanem Winiarskim i Biuro Polityczne z Kajetanem Morawskim. W charakterze tzw. ministra bez teki, 16.10.1939 r. w skład rządu wszedł Marian Seyda, któremu natychmiast Stroński powierzył dział informacji w kierowanym przez siebie równolegle z Biurem Celów Wojny, Ministerstwie Informacji i Dokumentacji (sam zajął się dokumentacją). Prowadził więc *de facto* dział propagandy prasowej². W sierpniu 1940 r. biuro, zwane komisją, stało się samodzielną jednostką, a na jej czele stanął Marian Seyda. Mimo przeniesienia rządu z Paryża do Angers urzędował on raczej w stolicy Francji, co było spowodowane koniecznością kontaktów z krajem, a Paryż dawał mu takie możliwości. Niestety nie pozostało wiele śladów z działalności biura. Wiadomo, że zatrudniało od kilkunastu do kilkudziesięciu osób, zajmowało się ono m.in. zlecaniem opracowania studiów i referatów z różnych dziedzin, głównie w kwestiach niemieckich. Był to jednak tylko fragment jego działalności – ten oficjalny. Pozyskane informacje często wymieniano z instytucjami – odpowiednikami w rządach Francji lub Wielkiej Brytanii. Jak jednak podkreślał publicznie August Zaleski, żadne cele wojny nie były opracowywane ani też uzgadniane z sojusznikami to należało bowiem do zadań rządów. Dzisiaj wiadomo, że do takich rozmów dochodziło, przeprowadzane one były jednak w ścisłej tajemnicy i nie informowało się o nich w oficjalnych raportach i korespondencji dyplomatycznej³.

W czasie pobytu rządu polskiego we Francji nie zaprzestawano jednak snucia planów, prognozowania na przyszłość i opracowywania sposobów dalszej walki oraz funkcjonowania na wychodźstwie. W kręgach politycznych poruszany też często był temat przyszłego kształtu Polski powojennej. Podkreślano konieczność powrotu Gdańska i przegranej w plebiscycie 1921 r. części Górnego Śląska do Polski, poszerzenie wybrzeża Morza Bałtyckiego, pozyskanie strategicznych węzłów kolejowych w Pile, Krzyżu i Międzyrzeczu. Większe znacznie wątpliwości budziło ewentualne przyłączenie do Polski Prus Wschodnich, głównie z powodu zamieszkującej tam ludności niemieckiej⁴. Jesienią 1939 r. politycy strony polskiej formułowali postulaty, dotyczące ich kraju w czasie rozmów toczonych z dyplomacją francuską i brytyjską. Polacy z Sikorskim na czele wierzyli w wielkość Francji i Wielkiej Brytanii i jedynie w przymierzu z nimi widzieli szansę szybkiego zakończenia wojny i wyzwolenie kraju spod okupacji. Trzy naczelną polskie postulaty w tamtym czasie zakładały więc: odzyskanie przez Polskę pełnej niepodległości, nie dopuszczenie do jakiegokolwiek uszczuplenia jej terytorium po wojnie oraz likwidację problemu Prus Wschodnich⁵.

W maju 1940 r., wobec rosnącego zagrożenia, rząd polski zdecydował o konieczności znalezienia nowego bezpiecznego miejsca na siedzibę. Dzień przed zajęciem przez Niemców Paryża Polacy dowiedzieli się o konieczności ewakuacji rządu. W niewyjaśnionych okolicznościach zaginęła jednak większość dokumentów Biura Celów Wojny. Nie wiadomo czy zostały one przypadkowo spalone podczas niszczenia części materiałów, czy zaginęły w czasie transportu. Nie bez problemów odbyła się także ewakuacja pracowników resortu. Marian Seyda wraz z rodziną przedostał się do Portugalii, a stamtąd wraz z gen. Józefem Hallerem udał się, do

² Archiwum Zakładu Historii Ruchu Ludowego w Warszawie, Archiwum profesora Stanisława Kota, sygn. 270, List sekretarza generalnego J. Ciechanowskiego do ministra Stanisława Kota, Angers, 28.11.1939 r.

³ B. Pasierb, *op.cit.*, s. 180–182.

⁴ *Ibidem*, s. 183–184.

⁵ E. Duraczyński, *Rząd polski na uchodźstwie 1939–1945. Organizacja, personalia, polityka*, Wydawnictwo Książka i Wiedza, Warszawa 1993, s. 53.

Londynu na pokładzie brytyjskiego statku „Avocite”. W lipcu 1940 r. Seyda stanął na czele Ministerstwa Sprawiedliwości, natomiast w sierpniu 1940 r. powstało Biuro Prac Politycznych, Ekonomicznych i Prawnych, które stanowiło londyńską kontynuację Biura Celów Wojny. Jego szefem został Seyda, który funkcję tę pełnił, łącznie z kierowaniem Ministerstwem Sprawiedliwości. Po rezygnacji ze stanowiska ministra sprawiedliwości przez Seydę biuro zostało przeniesione do MSZ⁶. Naczelnym zadaniem biura było stworzenie dla rządu: „programu rewindykacji i postulatów, do których urzeczywistnienia Polska zmierza w wyniku toczącej się wojny”⁷. Formalnie jego istnienie zostało usankcjonowane dopiero dekretem prezydenta z 9.08.1941 r. Miało to miejsce już po tzw. kryzysie lipcowym. Kierownikiem resortu spraw zagranicznych został Edward Raczyński, a prezesem biura Mieczysław Sokołowski. Seyda powrócił wówczas do rządu. Kierownikiem biura został jednak dopiero 21.01.1942 r. W jego skład wchodziły trzy wydziały: Polityczny z Jerzym Karbowskiem⁸ na czele, Prawny z Bohdanem Winiarskim oraz Ekonomiczny, którym kolejno kierowali: Tadeusz Mincer i Adam Pragier⁹.

Mocą dekretu prezydenta, 6.07.1942 r. biuro zostało przekształcone w Ministerstwo Prac Kongresowych. Kierownictwo resortu objął z dniem, 13.07.1942 r. Marian Seyda¹⁰, a Sekretarzem Generalnym został Tadeusz Brzeski¹¹. Nowy statut MPK Rada Ministrów uchwaliła 8.03.1943 r. Jego struktura organizacyjna kształtowała się odąd następująco: Dział Ogólny, Dział Polityczny, Dział Ekonomiczny, Dział Prawny, Dział Statystyczno-Kartograficzny, Biuro Studiów i Publikacji w Nowym Jorku (Office of Research and Publications)¹².

Jednym z najistotniejszych zadań resortu było nakłonienie do współpracy ekspertów, którzy zająć się mieli opracowaniem poszczególnych zagadnień, istotnych dla przygotowania w przyszłości projektu traktatu pokojowego. Zebranie kadry fachowców było bowiem gwarancją intensywności i skuteczności prac ministerstwa. Faktycznie resort ten bardziej przypominał placówkę naukową niż instytucję polityczną. Wszyscy współpracownicy: naukowcy, dziennikarze, pisarze, publicyści oraz stali pracownicy byli ludźmi bardzo niezależnymi w swych poglądach. Każdy z nich był fachowcem w swojej dziedzinie o bogatym

⁶ Według B. Krolla nie istnieją, żadne dowody na to, że biuro przynależało do MSZ, a jego miejsce „w strukturze rządu w okresie od sierpnia 1940 do sierpnia 1941 r. nie jest zbyt wyraźne”, B. Kroll, *Struktura polskich centralnych władz emigracyjnych w latach 1939–1945*, „Czasopismo prawnohistoryczne”, t. XXVIII, 1976, z. 2, s. 224.

⁷ E. Duraczyński, op.cit., s. 167.

⁸ Jerzy Karbowski to pseudonim redaktora „Kuriera Poznańskiego” Stefana Wyrzykowskiego, który ze względu na bezpieczeństwo rodziny przebywającej w kraju ukrywał się pod fałszywym nazwiskiem.

⁹ E. Duraczyński, op.cit., s. 167–168; B. Pasierb, op.cit., s. 192–193.

¹⁰ Marian Seyda wywodził się ze Stronnictwa Narodowego. Po I wojnie światowej był szefem Biura Prasowego Delegacji Polskiej na Konferencję Pokojową w Wersalu. W 1923 r. sprawował również stanowisko Ministra Spraw Zagranicznych w rządzie Wincentego Witosa. O swojej pracy w ministerstwie mówił: „Mysłowo nawiązuje do twardego wysiłku w pierwszej wojnie światowej Komitetu Narodowego Polskiego w Paryżu pod przewodnictwem Romana Dmowskiego, za którego skromnego ucznia się uważam. Dmowski stawiał zawsze zagadnienie polskie na szerokim gruncie sytuacji międzynarodowej, wpajał w nas zasadę, że trzeba na Polskę patrzeć, jako na jedną całość bez różnic dzielnicowych i mimo kroczenia z postępem czasu bez walk klasowych, rozdzierających naszą zbiorowość społeczną”, *Archiwum Akt Nowych* (dal. AAN), Delegatura Rządu RP na kraj (dal. Delegatura), sygn. 202/III/60, Departament Informacji i Prasy. Sprawozdanie z wydarzeń za czas od 17 do 24 grudnia 1942, Relacja z przemówienia radiowego M. Seydy poświęconego działalności Ministerstwa Prac Kongresowych.

¹¹ E. Duraczyński, op.cit., s. 168.

¹² B. Kroll, op.cit., s. 225.

doświadczeniu zawodowym, chociaż niejednokrotnie dzieliły ich poglądy polityczne lub spojrzenie na dane zagadnienia. W sumie z MPK przez cały okres wojny współpracowało około czterystu osób, a wśród nich wybitni prawnicy, historycy, ekonomiści, publicyści i dziennikarze: Aleksander Bramson, Tadeusz Brzeski, Eustachy Dąbrowski, Marian Jedlicki, Stanisław Skoczylas, Władysław Wielhorski i wielu innych¹³. Polska inteligencja, mieszkająca w czasie wojny w Wielkiej Brytanii chętnie podejmowała się tego typu prac. Niejednokrotnie było to jedyne ich zajęcie, zapewniające środki do życia¹⁴. Dla części z tych osób współpraca z ministerstwem miała więc duże znaczenie. Honoraria choć niewielkie, zazwyczaj nie przekraczały sumy 300£¹⁵, dawały jednak szansę godnego życia. Dodatkowe i dużo ważniejsze znaczenie miał także aspekt psychologiczny. Zmuszeni do emigracji ludzie nauki i kultury przez swą pracę czuli się ważni i potrzebni. Dawała im ona swoiste poczucie, że robią coś istotnego dla kraju.

Szef resortu M. Seyda, przez cały okres swojej pracy w ministerstwie, przekonany był, nie bez racji, o jego dużym znaczeniu w polskiej polityce zagranicznej. W 1942 r. tak mówił o działalności MPK: „Mogę z pełnym poczuciem odpowiedzialności podkreślić, że [...] ministerstwo doszło obecnie do poważnych już wyników: Gros prac, z natury swej skomplikowanych, zwłaszcza w dziale ekonomicznym, jest wprawdzie wciąż jeszcze w toku przygotowań względnie w stadium opracowywania syntez, jednakowoż szereg problemów najważniejszych jest nie tylko uzgodnionych między naszym ministerstwem a innymi naszymi resortami cywilnymi i wojskowymi, lecz zostały już zaakceptowane przez Radę Ministrów. Są to zagadnienia przede wszystkim terytorialne oraz te, które łączą się z projektowaną przez rząd federacją Europy Środkowej i południowo-wschodniej. Charakter Ministerstwa Prac Kongresowych wymaga bezwzględnie utrzymania go na poziomie ponadpartyjnym [...] Przestrzegam tego stanowczo. Z satysfakcją mogę też stwierdzić, że Rada Narodowa odnosi się ze wszech miar pozytywnie do linii zasadniczej całości kształtu naszych celów wojennych i do prac Ministerstwa Prac Kongresowych, czego dowodem niedawna jednomyślna uchwała”¹⁶.

Pierwszą poważną publikacją, która była efektem prac jeszcze resortu Informacji i Dokumentacji w Biurze Celów Wojny była praca z 1940 r. pt.: „The German New Order in Poland”, omawiała ona szczegółowo zagadnienie szkód wojennych poniesionych przez Polskę¹⁷. W następnych latach MPK oraz jego poprzednicy co roku zlecali współpracującym ze sobą ekspertom opracowanie pisemne cyklu tematów. Zagadnienia były podzielone na trzy grupy, w zależności od tego przez który dział były zlecane: polityczne, prawne i ekonomiczne. W referatach poruszano tematy nie tylko związane z ówczesną sytuacją polityczną, omawiano także zagadnienia historyczne, geograficzne i religijne. W sumie w latach 1940–1945 zlecono

¹³ AAN, Ministerstwo Prac Kongresowych (dal. MPK), sygn. 34, Wykaz prac zleconych wykonanych w roku 1943; B. Pasierb, op.cit., s. 198.

¹⁴ Jak wspominał Stanisław Zabięło: „w warunkach uchodźczej tułaczki znośne przetrwanie zapewnić mogła tylko jakaś posada rządowa. Nie należy przy tym zapominać, że na emigracji nawet jeśli się ma zabezpieczone podstawowe środki utrzymania, najcięższą rzeczą jest beczynność i poczucie bezużyteczności”, S. Zabięło, *Na posterunku we Francji*, IW PAX, Warszawa 1967, s. 50.

¹⁵ AAN, MPK, sygn. 33, Okólnik Dyrektora Biura Prezydialnego Adama Romera do Biura Prac Politycznych, Ekonomicznych i Prawnych z dnia 6.06.1941 r.; Notatka Stanisława Skrzyпка dla ministra w sprawie prac zleconych (bez daty).

¹⁶ AAN, Delegatura, sygn. 202/III/60, Departament Informacji i Prasy. Sprawozdanie z wydarzeń za czas od 17 do 24 grudnia 1942, Relacja z przemówienia radiowego M. Seydy poświęconego działalności Ministerstwa Prac Kongresowych.

¹⁷ B. Pasierb, op.cit., s. 199.

i wykonano 465 opracowań. Wśród nich najwięcej było ekonomicznych: 246, politycznych: 120 oraz prawnych: 99¹⁸.

Ministerstwo Prac Kongresowych rozwiązano jesienią 1945 r. Już jednak od końca 1943 r. obserwujemy słabnące znaczenie działalności resortu. Polska wchodziła nieuchronnie w strefę wpływów radzieckich, co diametralnie zmieniało charakter prowadzonych prac. Wraz z dymisją rządu Stanisława Mikołajczyka, skończyła się również praca najbardziej zasłużonego „człowieka kongresowego” okresu II wojny światowej Mariana Seydy, który po niepowodzeniach związanych z powrotem do kraju, osiadł na stałe w Argentynie, gdzie zmarł w 1967 r. Na miejsce MPK powstała Sekcja V Interin Treasury Committee for Polish Questions¹⁹. W czasie od listopada 1944 r. do lipca 1947 r. MPK połączono personalnie z Ministerstwem Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, na którego czele stał Władysław Folkierski. Ostatecznie resort został zniesiony dekretem prezydenta z 10.08.1948 r. Wszystkie jego obowiązki natomiast zostały przekazane do Ministerstwa Spraw Zagranicznych²⁰.

3. STRUKTURY ORGANIZACYJNO-PERSONALNE BIURA PRAC KONGRESOWYCH

Po zakończeniu II wojny światowej prace przygotowawcze traktatu pokojowego z Niemcami oraz opracowywanie zagadnień niemieckich nabrało nowego wymiaru. W Londynie w dalszym ciągu działał pion w ramach Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, który zajmował się tą problematyką, skłaniając się ku bardzo wówczas popularnym zagadnieniom wschodnim. Także emigracyjne środowisko rządowe nie zaniechało wyrażania opinii w sprawie Niemiec. Było to jednak stanowisko, z którym coraz mniej się liczono. Ponadto wielu pracowników resortu zdecydowało się na powrót do kraju, co znacznie uszczupliło jego kadry.

W Polsce natomiast, w tworzącym się Ministerstwie Spraw Zagranicznych powołano 2.05.1945 r. Biuro Prac Kongresowych, jedyny raz wzorując się na formule organizacyjnej MSZ polskiego rządu na wychodźstwie w Londynie. Stało się ono wówczas główną instytucją opracowującą polskie stanowisko wobec kwestii niemieckiej²¹. Jego zadania określono następująco: „w porozumieniu i za aprobatą min. Bermana BK zostało zaprojektowane jako placówka mająca za zadanie: inicjowanie, koordynowanie, i zbieranie potrzebnych na Konferencję Pokojową materiałów a właściwie opracowań, prowadzenie ewidencji naukowców i innych sił fachowych potrzebnych dla opracowania pożądaných zagadnień wreszcie

¹⁸ AAN, MPK, sygn. 34, Zestawienia prac zleconych; ibidem, sygn. 305, Zestawienie referatów opracowanych w Ministerstwie, według działów; B. Pasierb, op.cit., s. 218–219.

¹⁹ Autor listu proponował współpracę wydawnictwu w celu rozprowadzenia opublikowanej w Wielkiej Brytanii książki. Jako właściciela praw do książki Roberta Machray'a *The problem of upper Silesia*, podał Ministerstwo Prac Kongresowych, które właśnie zostało zmienione w Sekcję V Interin Treasury Committee for Polish Questions; AAN, MPK, sygn. 49, List Antoniego Dargasa kierownika Działu Wydawniczego w Ministerstwie Prac Kongresowych do Roy Publishers w Nowym Jorku z dnia 16.10.1945 r.

²⁰ B. Pasierb, op.cit., s. 199.

²¹ S. W. Dobrowolski, *Dyplomacja Polski Ludowej 1944–1980. Organizacja i funkcjonowanie*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 1981, s. 47.

przygotowanie opracowań na użytek Ministra²². Stworzone więc było w celu zbierania i opracowywania materiałów niezbędnych w procesie przygotowawczym projektu traktatu pokojowego z Niemcami oraz dokumentów, potrzebnych polskim dyplomatom w czasie przyszłych konferencji pokojowej. Zwłaszcza, że zbliżało się spotkanie przywódców wielkich mocarstw w Poczdamie i polskie Ministerstwo Spraw Zagranicznych pilnie potrzebowało jednostki, która zajęłaby się opracowaniem właściwego stanowiska. Przewidywano, że podczas konferencji rozstrzygną się przyszłe losy Niemiec oraz zapadną kluczowe decyzje w sprawie Polski. Pierwszy okres działalności biura, który przypada na czas od maja do października 1945 r. poświęcony był głównie kompletowaniu kadry naukowców, która pracować miała nad zleconymi przez ministra zagadnieniami.

Zadanie opracowania struktur organizacyjnych Biura MSZ powierzyło Józefowi Winiewiczowi. Swoje plany zatytułowane: „W sprawie Biura Prac Kongresowych” przedstawił 25.09.1945 r. Były one wzorowane na zatwierdzonym półtora roku wcześniej – 8.03.1944 r. – statucie organizacyjnym Ministerstwa Prac Kongresowych polskiego rządu emigracyjnego w Londynie²³. Zgodnie z założeniami zadaniem instytucji było: „przygotowywanie dla MSZ i placówek dyplomatycznych wszelkich materiałów, potrzebnych dla ustalenia polskiego punktu widzenia w dyskusjach międzynarodowych oraz popierania decyzji w związku z konferencjami międzynarodowymi. Biuro Prac Kongresowych jest więc biurem studiów MSZ²⁴. Wynikało z tego, że miało ono pracować nie tylko nad powierzonymi mu zagadnieniami, ale także współpracować z takimi ośrodkami naukowymi jak Instytuty: Śląski, Bałtycki lub Zachodni, które zajmowały się podobnymi badaniami. Zakres przedmiotów do opracowania przez biuro był ściśle określony i miał dotyczyć:

- działalności ONZ i współpracy z nią;
- przygotowania traktatów pokojowych dla Niemiec i Japonii oraz ich satelitów;
- kwestii okupacji Niemiec, szczególnie w strefach zachodnich;
- problemu granic – zwłaszcza granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej;
- zagadnienia odszkodowań oraz rewindykacji mienia kulturalnego;
- zbierania publikacji zagranicznych o tematyce politycznej, społecznej i gospodarczej.

Zgodnie z koncepcją Winiewicza biuro, którym zarządzałyby dyrektor, miało zostać podzielone na cztery wydziały: polityczny, prawny, ekonomiczny i statystyczno-kartograficzny oraz posiadać bibliotekę i archiwum. Nie planował rozbudowywania personalnego biura ponieważ jego działalność opierałaby się na współpracy z ekspertami. Skład osobowy Winiewicz zaprojektował następująco: kierownik, dwie osoby w każdym wydziale, dwie osoby w bibliotece i archiwum, dwóch kresłarzy i dwie stenotypistki²⁵. Za jedno z istotniejszych zadań uznał stworzenie filii Biura Prac Kongresowych w Londynie. Projekt organizacji ekspozytury przedstawił bardzo szczegółowo, znał bowiem świetnie brytyjskie realia i możliwości działania na tym terenie. Konieczność istnienia filii oraz starannego dokumentowania polskiego stanowiska wobec Niemiec uzasadniał spodziewanym „atakami” środowisk anglosaskich na polską

²² Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych (dal. AMSZ), Biuro Prac Kongresowych (dal. BPK), sygn. 18/6/1, Sprawozdanie – kronika z działalności Biura Prac Kongresowych /BK/ za okres od dnia 2 maja 1945 r. do dnia 22 lutego 1947 r.

²³ *Posiedzenie Rady Ministrów*, „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza”, 10.03.1944.

²⁴ AMSZ, BPK, sygn. 18/1/1, W sprawie Biura Prac Kongresowych, oprac. J. Winiewicz, 24.09.1945 r.

²⁵ *Ibidem*.

politykę w sprawie Niemiec. W Wielkiej Brytanii dostrzegał także sympatie proniemieckie, a w Stanach Zjednoczonych za zagrożenie uznał działalność wpływowych „kół niemieckich”. Wybór Londynu na siedzibę ekspozytury nie był również przypadkowy. Uznawał go za miejsce najlepsze ponieważ odbywać się tam miały międzynarodowe konferencje i spotkania. Ponadto filia mogłaby także kontrolować działalność „londyńskiej grupy Polaków”. W jego planach placówka miała nazywać się Biuro Kongresowe Ambasady RP. Musiałaby być także ściśle powiązana z polską ambasadą, a jej szef pełniłby funkcję *attaché speciale*, ze statusem dyplomatycznym. W jego opinii powinna być to osoba, która doskonale orientuje się w sprawach polsko-niemieckich. Ponadto współpracować z nim mieli eksperci od spraw międzynarodowych, zagadnień Ziem Odzyskanych oraz specjaliści studiów wschodnich. Winiewicz przedstawił również ośmiu ekspertów, którzy wstępnie wyrazili gotowość do współpracy z biurem. Byli to: prof. Edward Szturm de Sztrem (ekonomia i statystyka), dr Ludwik Grodzicki (etnografia i kartografia), Irena Łukasiewiczowa (kartografia), prof. Bogdan Zaborski (geografia), dr Włodzimierz Moderow (organizacje międzynarodowe: ONZ), inż. Jan Dąbrowski (odszkodowania i rozbrojenie gospodarcze Niemiec), mec. Aleksander Bramson (umowy międzynarodowe oraz zbrodnie wojenne), inż. Adam Rybiński (gospodarka ziem zachodnich). Osoby te gotowe były do pracy zarówno w Polsce jak i w Wielkiej Brytanii. Jedynie Bramson, ze względu na sprawy rodzinne, nie mógł powrócić do Polski. Ponadto Winiewicz za konieczne uznał zatrudnienie: tłumacza, kartografki i stenotypistki. Łączny budżet miesięczny londyńskiej filii określił na 455 £ w tym: kierownik: 85 £, trzech ekspertów: 195 £, tłumacz i kartografka: 90 £, stenotypistka: 35 £. Na zakup wydawnictw ustalono sumę 50 £. Nabywanie większych publikacji miało być jednak każdorazowo konsultowane z centralą, która przeznaczałaby na ten cel dodatkowe środki. Ponadto filia otrzymaby jednorazowo około 100 £ z przeznaczeniem na maszynę do pisania, papier i przyrządy kreślarskie.

Ekspozytura w Londynie powinna, w koncepcji autora, ściśle współpracować z centralą biura w Polsce, która to współpraca opierać się miała na wymianie posiadanych materiałów a także pracowników. Główne zadania filii polegałyby więc na:

- dostarczaniu raportów dotyczących brytyjskich poglądów na temat polskich żądań;
- tworzeniu dokumentacji dla ambasady, na tematy związane z funkcjonowaniem BPK;
- nawiązywaniu i podtrzymywaniu współpracy z brytyjskimi instytucjami: Research Department Foreign Office, Royal Institute of International Affairs (RIIA) (Chatham House) i Political and Economic Planning (PEP);
- opracowywaniu i wydawaniu w języku angielskim naukowych publikacji;
- gromadzeniu i przekazywaniu BPK wszystkich wydawnictw, publikowanych w Wielkiej Brytanii, dotyczących spraw międzynarodowych.

Za istotne zadanie londyńskiej filii uznał Winiewicz również odzyskanie i przesłanie do kraju pełnej dokumentacji byłego Ministerstwa Prac Kongresowych polskiego rządu na wychodźstwie. Ekspozytura miałaby także zajmować się pozyskiwaniem dla biura zbiorów wydawnictw RIIA oraz PEP w celu uzupełnienia mocno uszczuplonych w czasie wojny polskich bibliotek.

W swoim opracowaniu organizacyjnym autor rozważał również stworzenie filii Biura Prac Kongresowych w Stanach Zjednoczonych, która miałaby się głównie zająć kwestią przejścia materiałów MPK²⁶. Faktycznie Winiewiczowi udało się odzyskać część dokumen-

²⁶ Na podstawie statutu MPK z dnia 8.03.1943 r. powołano w Nowym Jorku Office of Research and Publications (Biuro Studiów i Publikacji). Działalność biura została utrzymana także po zmianie struktur MPK 3.01.1945 r.; więcej na ten temat: B. Kroll, op.cit., s. 225.

tów MPK, choć dopiero podczas pełnienia przez niego funkcji ambasadora w Waszyngtonie. Poinformował o tym ministra Zygmunta Modzelewskiego 17.06.1947 r. Do listu dołączył odpis odzyskanego *Aide Mémoire*, które powstało w londyńskim MPK i zostało przyjęte przez rząd polski na wychodźstwie w Londynie w listopadzie 1942 r. Następnie przekazał je w grudniu 1942 r. premier Władysław Sikorski prezydentowi USA Franklinowi Delano Rooseveltowi, a ambasador Edward Raczyński ministrowi Anthony'emu Edenowi. Pismo dotyczyło głównie postulatów Polski po zakończeniu wojny. Szczególny nacisk autorzy kładli w nim na kształt nowej zachodniej granicy Polski. Ostatecznego jej przebiegu jednak wówczas nie podano, choć w *Aide Mémoire* znalazł się zapis o konieczności włączenia do Polski Szczecina²⁷.

W projekcie Winniewicz nie przedstawił jednak więcej szczegółów na temat amerykańskiej filii biura, pozostawiając sprawę do rozważenia władzom BPK²⁸.

Ostateczny schemat organizacyjny BPK, zaakceptowany przez MSZ, różnił się jednak od propozycji Winiewicz. Na czołowe miejsce wysunięte zostało w nim przygotowywanie materiałów na konferencję pokojową. Nowy schemat przedstawiła Regina Fleszarowa w połowie października 1945 r., jednocześnie wnioskując o włączenie go do Tymczasowego Statutu MSZ. Schemat organizacyjny BPK z 16.10.1945 r. zakładał głównie opracowanie zbioru zagadnień na konferencję pokojową w zakresie: ustalenia nowych granic, kwestii mniejszości narodowych (szczególnie przesiedleń), problemów związanych z opieką nad obywatelami polskimi przebywającymi za granicą, włączenie Polski w ramy życia gospodarczo-kulturalnego na arenie międzynarodowej. Do realizacji tych celów planowano powołać Biuro Polityczne. W jego skład wchodzić mieli urzędnicy MSZ. Do ich obowiązków należała redakcja wszystkich materiałów, nawiązywanie współpracy z instytucjami badawczymi, urzędami i organami władzy, zajmowanie się publikacjami, tłumaczeniami oraz szeroko pojętą informacją, czyli także kształtowaniem opinii publicznej w sprawach, którymi biuro się zajmowało. To ostatnie zadanie Biuro Polityczne miało dzielić z Wydziałem Prasowym MSZ.

Obok Biura Politycznego działać miała Rada Rzeczoznawców z przewodniczącym na czele (ostatecznie został nim Stanisław Leszczycki), której zadanie polegałoby na dbaniu o wartość merytoryczną przygotowywanych materiałów. Rada miałaby więc formułować cykl zagadnień do opracowania. Następnie powinna znaleźć odpowiednich rzeczoznawców, którym powierzano by tematy do przygotowania. Rzeczoznawcy zajmowałiby się następującymi kwestiami: geopolityczno-geograficznymi, historycznymi, ekonomicznymi, demograficznymi, strategicznymi, prawno-politycznymi. Eksperti mieli być powoływani przez ministra spraw zagranicznych i musieli pozostawać zawsze do dyspozycji resortu. Otrzymywali stałe miesięczne wynagrodzenie, ponadto należałby się im zwrot kosztów podróży, związanych z pracą dla MSZ oraz honoraria za dodatkowo zamówione referaty. Zadaniem całej rady było, zgodnie z założeniami autorów schematu, przyjmowanie i ocenianie wykonanych przez rzeczoznawców prac, organizowanie konferencji oraz powoływanie licznych komisji, głównie granicznych, które miały opracowywać najistotniejsze zagadnienia dotyczące problemów kraju. Ich członkowie powoływani byłiby do udziału w międzynarodowych debatach

²⁷ AMSZ, BPK, sygn. 18/841/58, List ambasadora Polski w USA J. Winiewicz do ministra spraw zagranicznych Z. Modzelewskiego z dnia 17.08.1947 r. oraz *Aide Mémoire*, które powstało w londyńskim MPK, przekazane w grudniu 1942 r. przez premiera W. Sikorskiego prezydentowi USA F. D. Rooseveltowi oraz przez ambasadora E. Raczyńskiego ministrowi A. Edenowi.

²⁸ Ibidem, sygn. 18/1/1, W sprawie Biura Prac Kongresowych, oprac. J. Winiewicz, 24.09.1945 r.

i konferencjach jako eksperci w sprawach granic. Według autorów schematu powołać należało trzy takie komisje. Pierwsza dla granicy czeskiej, która składać miała się z przewodniczącego oraz dziesięciu członków; podzielono ją na pięć podkomisji: dla odcinka wschodniego, dla odcinka spisko-orawskiego, dla Śląska Zaolziańskiego, dla Raciborza i Głubczyc oraz dla Kłodzka²⁹. Druga dla granicy niemieckiej (przewodniczący³⁰ i piętnastu członków), składająca się z czterech podkomisji: dla odcinka Nysy, dla środkowej Odry (Słubice), dla dolnej Odry oraz dla Prus Wschodnich. Ostatnia komisja powstać miała dla granicy radzieckiej (przewodniczący³¹ i sześciu członków) z dwiema podkomisjami: białoruską i ukraińską. Przewodniczącymi wszystkich komisji mieli być powoływani przez ministra spraw zagranicznych, a wynagradzani jak rzeczoznawcy generalni. Pozostali członkowie komisji i podkomisji powoływani byłiby na wniosek przewodniczącego przez ministerstwo. Mieli oni otrzymywać honoraria i diety za udział w konferencjach oraz z budżetu BPK wynagrodzenie za zamówione referaty.

Schemat organizacyjny BPK zakładał również stworzenie dodatkowej ekspozytury w Krakowie. Jej zadania były podobne czyli zbieranie materiałów naukowych, opracowywanie referatów i potrzebnych dokumentów, recenzowanie prac, uczestniczenie w komisjach. W ramach ekspozytury działać miała pracownia bibliograficzna (czterech pracowników), której zadaniem było tworzenie bibliografii zebranych materiałów oraz gromadzenie potrzebnych publikacji: książkowych, kartograficznych, itp. Wszystko miało być przeznaczone do użytku BPK. Ponadto schemat zakładał funkcjonowanie w krakowskiej ekspozyturze pracowni kartograficznej, przygotowującej lub kopiującej mapy i wykresy, zlecane przez Biuro.

Ostatnim ale bardzo ważnym zadaniem BPK, określonym w schemacie, było utrzymywanie stałej współpracy z poszczególnymi regionalnymi instytutami naukowymi: Instytutem Śląskim w sprawie zachodniej części granicy czeskiej oraz części południowej granicy niemieckiej; Instytutem Zachodnim w kwestii granicy niemieckiej oraz Instytutem Bałtyckim, który zajmować miał się problematyką morską³².

Ostatecznie sprawy, które swymi badaniami miało obejmować Biuro Prac Kongresowych podzielono na: prawne, polityczne, ekonomiczne, statystyczno-kartograficzne oraz wojskowe. Zgodnie z tym kluczem w BPK wyodrębniono następujące referaty:

1. Referat Dokumentacji – powstał na początku kwietnia 1947 r. z Referatu Przygotowania Pokoju w Wydziale Środkowo-Europejskim, na którego czele stał Włodzimierz Głowacki. Zadaniem referatu było zbieranie, opracowywanie oraz przechowywanie materiałów dotyczących Niemiec oraz konferencji pokojowej, informowanie odpowiednich organów o zebranych materiałach, a także przekazywanie ich polskim placówkom dyplomatycznym zagranicą. Do jego obowiązków należało również opracowywanie materiałów z prasy niemieckiej. W tym celu współpracował z licznymi ośrodkami niemcoznawczymi takimi jak Instytut Zachodni w Poznaniu. Tuż przed zamknięciem BPK 1.03.1948 r. referat posiadał skatalogowany zbiór składający się z: „1300 dokumentów i opracowań, 560 książek i bro-

²⁹ Jedyńie tę komisję udało się personalnie skompletować.

³⁰ Przewodniczącym miał zostać J. Winiewicz, uczestniczył w organizowanym przez BPK objeździe granicy zachodniej w październiku 1945 r. Ostateczne objęcie tej funkcji uniemożliwił jego wyjazd do Wielkiej Brytanii gdzie został szefem londyńskiej filii BPK.

³¹ Znalezienie przewodniczącego tej komisji okazało się być bardzo trudne. Został nim dopiero w listopadzie 1945 r. Janusz Sambrowicz, AMSZ, BPK, sygn. 18/6/1, Sprawozdanie – kronika z działalności Biura Prac Kongresowych /BK/ za okres od dnia 2 maja 1945 r. do dnia 22 lutego 1947 r.

³² AMSZ, BPK, sygn. 18/1/1, Schemat organizacyjny Biura Prac Kongresowych MSZ z 16.10.1945 r.

szur, 480 raportów z placówek RP zagranicą, 50 materiałów specjalnych, źródeł i czasopism statystycznych, 35000 wycinków prasowych: w języku polskim 5000, niemieckim 20000, angielskim 8000, francuskim 2000 i inne oraz komplety biuletynów wewnętrznych, specjalnych, serwisu ZAP, przeglądów prasy, ważniejszych dzienników i czasopism zagranicznych³³.

2. Referat Prawny – zajmował się interpretacją zagadnień prawnych, poruszanych na arenie międzynarodowej w związku z przygotowaniem pokoju (ustawodawstwo, zagadnienia morskie, złoto monetarne, cesje terytorialne, problem byłego Wolnego Miasta Gdańska, Ziemie Odzyskane – mienie, roszczenia); opracowaniem też traktatowych razem z ich uzasadnieniem oraz wyjaśnianiem prawnym bieżących aktów ustawodawczych władz okupacyjnych (Sojuszniczej Rady Kontroli oraz władz strefowych) dla Niemiec.

3. Referat Terytorialny – opracowywał polską argumentację granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej (głównie gospodarczą, świadcząca o celowości granicy dla przyszłego pokoju i stosunków międzynarodowych w Europie), statutem Odry i umowami terytorialnymi dotyczącymi komunikacji granicznej, badał i interpretował argumentację stron przeciwnych nowej granicy, przygotowywał materiały, które miały ukazywać stanowisko Polski wobec żądań terytorialnych sąsiadów Niemiec oraz zajmował się problematyką granic morskich, zwłaszcza niemieckich na Bałtyku i Morzu Północnym oraz kwestią Kanału Kilońskiego. Referat także cenzurował wydawnictwa, dotyczące tej tematyki, wysyłane zagranicę. W ten sposób niejako kontrolował działalność ZAP IZ.

4. Referat polityczny – zakres podległych mu prac wykonywał Wydział Środkowo-Europejski w Departamencie Politycznym, a zajmował się całością zagadnień politycznych, związanych z konferencją pokojową.

5. Referat ekonomiczny – podejmował opracowanie tematów związanych z problematyką gospodarczą: polskich Ziem Odzyskanych oraz ówczesnych Niemiec, a ponadto zagadnieniami: majątków, odszkodowań, rewindykacji, rozliczeń finansowych pomiędzy Polską a Niemcami.

6. Referat wojskowy – obowiązki referatu wchodziły w zakres prac Ministerstwa Obrony Narodowej. Opracowywano tam klauzule wojskowe do traktatu pokojowego oraz polski projekt przebiegu granicy zachodniej. W wojsku zostało utworzone specjalne stanowisko Szefa Misji Wojskowej do spraw Konferencji Pokojowej. Do objęcia go został powołany generał brygady Stefan Mossor. Jednostka miała zająć się zbieraniem materiałów niezbędnych dla: „a. własnych potrzeb jako materiały źródłowe do przemówień i innych wystąpień publicznych, b. użytku sojuszników – częściowo jako materiały tajne, c. publikacji propagandowych – w formie wydawnictw albumowych, wystaw, artykułów w prasie itp.” Materiały miały być opracowane zgodnie z podanymi тезami: „Zasadnicze różnice ogólnego położenia Polski przed r.1939 i po r. 1945”; „Bezpośredni i pośredni wkład Polski w zwycięstwo nad Niemcami nie został dotychczas właściwie oceniony”; „Straty zadane Polsce przez Niemców wielokrotnie przewyższają umiarkowane żądania Polski”; „Polska ma historyczne i gospodarcze prawa do Ziem Zachodnich”; „Utrzymanie szerokiego wybrzeża na Bałtyku jest nieodzownym warunkiem ożywionej wymiany gospodarczej z innymi krajami. Wybrzeże bałtyckie jest jednym ze źródeł żywienia ludności polskiej”; „Odra i Nysa Łużycka – naturalna granica przeciw ekspansji niemieckiej”; „Polska z racji swego położenia należy do systemu gospodarczego państw słowiańskich”; „Niemcy w obecnych granicach mają pełne możliwości samowystarczalnego życia

³³ Ibidem, sygn. 18/7/1, Sprawozdanie z działalności Biura Prac Kongresowych za okres 1.04.1947–15.03.1948 r.

gospodarczego”; „Stworzenie słabych, kompromisowych podstaw pod traktat pokojowy z Niemcami grozi odrodzeniem się imperializmu niemieckiego”. W przygotowywanych publikacjach należało opierać się na źródłach, opracowaniach naukowych oraz powoływać na autorytety³⁴.

7. Referat dla spraw mienia obywateli państw nieprzyjacielskich – powstał dnia 21.07.1947 r. wobec pojawiających się roszczeń państw nieprzyjacielskich do mienia znajdującego się na całym terytorium Polski oraz rozliczeniami z tytułu praw wobec nich. Miał współpracować bezpośrednio z odpowiednimi Wydziałami Departamentu Politycznego by rozwiązywać na bieżąco wszystkie aktualne problemy, ewidencjonować je oraz łączyć z pracami nad analogicznymi kwestiami w traktacie pokojowym³⁵.

W ścisłej współpracy z Biurem Prac Kongresowych pozostawały ponadto: utworzony 1.11.1946 r. Referat do spraw „Przygotowania pokoju”, działający w ramach Wydziału Środkowo-Europejskiego Departamentu Politycznego MSZ oraz powstały 20.12.1946 r. przy Gabinetie Ministra Spraw Zagranicznych Referat do spraw Konferencji Pokojowej³⁶.

Z początkiem 1947 r. rozpoczęto wprowadzanie zmian w resorcie spraw zagranicznych. Związane to było z koniecznością usprawnienia polskich prac przygotowawczych do traktatu pokojowego. Tym samym zmieniono obowiązujące do tego momentu podstawy organizacyjne biura, które oparte były o statut tymczasowy MSZ z dnia 1.07.1945 r. Warto wspomnieć, że był to czas, kiedy trwała konferencja Rady Ministrów Spraw Zagranicznych w Moskwie. Reforma miała na celu scalenie wszystkich komórek MSZ, które zajmowały się kwestiami traktatowymi oraz konferencją pokojową. 25.02.1947 r. Regina Fleszar przedstawiła nowy schemat organizacyjny BPK. Określiła w nim trzy najważniejsze zadania biura: zbieranie wszelkich materiałów przydatnych na konferencję pokojową, nadawanie prawnego kształtu polskim propozycjom i żądaniom oraz opracowywanie zwięzłych referatów dla potrzeb MSZ i polskich delegatów. Zgodnie z koncepcją autorki BPK miało zostać podzielone na następujące referaty: „granicy wschodniej Niemiec; innych zagadnień terytorialnych Niemiec; zagadnień prawno-politycznych; przyszłego ustroju politycznego Niemiec; przyszłego ustroju gospodarczego Niemiec; rozbrojenia i demilitaryzacji; materialnej odpowiedzialności Niemiec; archiwalny”³⁷.

Fleszarowa ponadto apelowała do ministra spraw zagranicznych o wyjaśnienie sytuacji kadry kierowniczej BPK. Proponowała, by wobec stworzenia funkcji dyrektora placówki wprowadzić także stanowisko wicedyrektora. Wicedyrektorem zostać miałby ówczesny jego kierownik. Ponadto uważała ona za konieczne zintensyfikowanie pracy Biura i pozostałych jednostek MSZ na rzecz zbliżającej się konferencji. Oznaczałoby to m.in. większe zaangażowanie Komitetu ds. Zagranicznych Ziem Odzyskanych działającego przy Gabinetie Ministra Ziem Odzyskanych z MSZ. Ponadto sugerowała czasowe zwiększenie liczby personelu, angażując osoby z komitetu. Wynagrodzenie ich pokryte miało być z rezerw budżetowych Kds.ZZO. Komitetowi planowano pozostawienie pełnej swobody wydawniczej³⁸.

Kolejny projekt reorganizacji BPK przedstawił 15.03.1947 r. Stanisław Nahlik. Była to już trzecia propozycja, uwzględniająca uwagi ministra Stanisława Leszczyckiego, dyrektora

³⁴ Ibidem, sygn. 18/839/57, Kwestionariusz dla źródłowego zestawienia materiałów potrzebnych dla Konferencji Pokojowej z Niemcami (bez daty).

³⁵ Ibidem, sygn. 18/7/1, Sprawozdanie z działalności Biura Prac Kongresowych za okres 1.04.1947–15.03.1948 r.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Ibidem, sygn. 18/4/1, Organizacja Biura Prac Kongresowych z 25.02.1947 r.

³⁸ Ibidem.

Mariana Naszkowskiego, dyrektora Manfreda Lachsa oraz radcy Włodzimierza Głowackiego. Wcześniejsze datowane były na 20.02.1947 r. oraz 3.03.1947 r. Proponował on wiele zmian. Uważał, że na stanowisku dyrektora BPK powinna znajdować się osoba w randze ministra. Dlatego też sugerował by go formalnie nie obsadzać ale przekazać w ręce podsekretarza stanu. Wicedyrektorem zostać miałyby osoba, której obowiązki byłyby podobne do zadań sekretarza generalnego. Autor twierdził jednak, że tytuł wicedyrektora dawałby większy autorytet w rozmaitych kontaktach. Ponadto w skład biura wchodzić miały następujące części składowe:

- sekretariat – pełniący funkcje administracyjno-techniczne;
- dział dokumentacji, archiwum, bądź referat klasyfikacji materiałów, zajmujący się ewidencją dokumentacji, który przejąłby wszystkie funkcje rozdzielone między BPK, Referat Niemcoznawczy Wydziału Środkowo-Europejskiego oraz Komitet ds. Zagranicznych Ziem Odzyskanych;
- dział informacji lub propagandy, zajmowałby się gromadzeniem informacji prasowych dla wszystkich jednostek biura oraz przekazywałby do Departamentu Prasy i Informacji jego postulaty;
- fachowi referenci dla zagadnień: terytorialnych, wojskowych, ekonomicznych i politycznych – autor uważał za zbędne powoływanie odrębnych referatów gdyż właściwymi referentami tych zagadnień miały być poszczególne resorty: terytorium: gen. Bronisław Prugar i dyr. Leopold Gluck, wojsko: gen. Stefan Mossor, ekonomia: dyr. Tadeusz Łychowski, a sprawy polityczne wchodziłyby w zakres obowiązków naczelnika Wydziału Środkowo-Europejskiego;
- referat prawny – zajmowałby się redagowaniem od strony prawnej wszystkich materiałów przekazanych przez referentów fachowych by były gotowe do przedstawienia ich na konferencji pokojowej.

W swym schemacie Nahlík zaproponował również skład personalny poszczególnych jednostek Biura. Opierał on się głównie na kadrach już pracujących w BPK. Uważał jedynie za konieczne zatrudnienie kilku dodatkowych osób. Część ich wynagrodzenia opłacana byłaby z budżetów MSZ oraz Kds.ZZO. Ponadto postulował poprawienie warunków lokalowych biura³⁹.

Nie wiadomo na ile napływające do MSZ sugestie reorganizacji BPK były brane pod uwagę. Jednak zgodnie z rozporządzeniem ministra z 1.04.1947 r. o reorganizacji resortu spraw zagranicznych wprowadzono kilka zmian. Likwidacji uległ Referat dla spraw Konferencji Pokojowej przy Gabinetie Ministra. Wydzielono z Ministerstwa Spraw Zagranicznych Bibliotekę MSZ oraz Archiwum MSZ. Ustalono, że biuro znajdowało się będzie pod „ogólnym kierownictwem Ministra Spraw Zagranicznych, a bezpośrednim Podsekretarza Stanu”, na jego czele stanąłby dyrektor. Biuro miało składać się z następujących referatów: sekretariat; Referat Dokumentacji; Referat Prawny; Referat Terytorialny; Referat Polityczny; Referat Ekonomiczny; Referat Wojskowy. Ustanowiono dodatkowo Komisję Polityczną, na którą składali się: Podsekretarz Stanu MSZ, Dyrektor Departamentu Politycznego, naczelnik Wydziału Środkowo-Europejskiego oraz dyrektor BPK. Jego głównym zadaniem miało być nadawanie politycznego kierunku działalności Biura⁴⁰.

³⁹ Ibidem, Projekt reorganizacji Biura Prac Kongresowych autorstwa S. Nahlíka z 15.03.1947 r.

⁴⁰ Ibidem, Rozporządzenie ministra spraw zagranicznych z dnia 1.04.1947 r. o reorganizacji BPK; ibidem, sygn. 18/7/1, Sprawozdanie z działalności Biura Prac Kongresowych za okres 1.04.1947–15.03.1948 r.

Faktycznie funkcjonowanie Biura opierało się głównie na współdziałaniu z pozostałymi resortami. W maju 1945 r. wszystkie ministerstwa oraz urzędy centralne otrzymały okólnik /F/J/529/45, informujący o jego powstaniu i polecający im podjęcie współpracy. W efekcie w każdym ministerstwie powinien był działać tzw. łącznik z Biurem Prac Kongresowych. Jego zadaniem było przekazywanie zleceń danego ministerstwa do biura, często wraz z posiadanymi materiałami oraz odbieranie gotowych opracowań. Ostatecznie jednak nie każde ministerstwo wypełniło te założenia, a sieć międzyresortowej łączności nie działała tak sprawnie jak chcieliby tego jego pomysłodawcy⁴¹.

Na czele Biura Prac Kongresowych przez cały okres jego istnienia do likwidacji 15.03.1948 r. stali kolejno: kierowniczką dr Regina Danysz-Fleszarowa⁴² 2.05.1945 r. – 10.02.1947 r. (okres tworzenia się biura, nawiązywania kontaktów z placówkami naukowymi, opracowywanie kwestii granicznych), po odejściu z biura została kierowniczką Biblioteki MSZ; dyrektor płk Marian Naszkowski⁴³ 10.02. – 31.03.1947 r. (okres coraz większego upolityczniania się biura, przygotowywanie do zmian organizacyjnych biura, które weszły w życie z dniem 1.04.1947 r.); dyrektor Edmund Męclewski⁴⁴ 1.04. – 13.07.1947 r. (powołał: ZAP IZ w Poznaniu, Kds.ZZO oraz specjalistycznej placówki w IZ obejmującej Niemcy Współczesne); dyrektor Manfred Lachs⁴⁵ 15.07.1947 r. – 15.03.1948 r. (fachowiec, doświadczenie zdobył pracując w Ministerstwie Spraw Zagranicznych, działał zgodnie z wyznaczonym programem)⁴⁶.

Struktura personalna Biura nie była zbyt rozbudowana. Działalność biura opierała się raczej na rzeszy współpracowników zatrudnianych na zlecenie. Zakres ich obowiązków, zawarty był zazwyczaj w konkretnym zadaniu⁴⁷. Trudność w doborze ekspertów polegała na tym by oprócz przygotowania fachowego potrafili również odpowiednio wpływać na polityków, dziennikarzy lub publicystów i cieszyli się ich uznaniem.

⁴¹ Ibidem, sygn. 18/6/1, Sprawozdanie – kronika z działalności Biura Prac Kongresowych /BK/ za okres od dnia 2 maja 1945 r. do dnia 22 lutego 1947 r.

⁴² Geograf, przedwojenna senator, po wojnie członek Stronnictwa Demokratycznego.

⁴³ Polonista, współtwórca ZPP oraz 1 Dywizji im. T. Kościuszki, uczestnik bitwy pod Lenino, w latach 1945–1947 Szef Polskiej Misji Wojskowej w Paryżu, a w latach 1947–1950 ambasador w Moskwie; „W Warszawie zaczął się dla mnie okres przejściowy, nie było jeszcze formalnej decyzji o mianowaniu mnie na Moskwę, lecz sprawa ta była nadal aktualna. Ażeby mnie jakoś ‘ustawić’ na ten okres, mianowano mnie w MSZ dyrektorem Biura Prac Kongresowych. Pamiętam, że opracowywałem statut Biura, chodziło głównie o przygotowania do traktatu pokojowego z Niemcami. Sprawy związane z kongresem podlegały wiceministrowi Leszczyckiemu. Głównie jednak zajmowałem się materiałami moskiewskimi. Miałem mały pokój obok biblioteki, gdzie spotykałem się często z jej kierowniczką, niską, tęgą, dobronudnie uśmiechniętą panią Fleszarową, M. Naszkowski, *Paryż–Moskwa. Wspomnienia dyplomaty (1945–1950)*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1986, s. 190.

⁴⁴ Publicysta, kierownik Sekcji Zachodniej w Departamencie Informacji i Prasy, dyrektor Komitetu do spraw Zagranicznych Ziem Odzyskanych.

⁴⁵ Profesor prawa międzynarodowego na Uniwersytecie Warszawskim, członek Polskiej Akademii Nauk, autor wielu publikacji prawniczych.

⁴⁶ AMSZ, BPK, sygn. 18/6/1, Sprawozdanie – kronika z działalności Biura Prac Kongresowych /BK/ za okres od dnia 2 maja 1945 r. do dnia 22 lutego 1947 r.; S. W. Dobrowolski, op.cit., s. 73; W. Boro-dziej, *Od Poczdamu do Szklarskiej Poręby. Polska w stosunkach międzynarodowych 1945–1947*, ANEKS, Londyn 1990, s. 85.

⁴⁷ B. Pasierb, op.cit., s. 224–225.

W sierpniu 1945 r. Biuro Prac Kongresowych otrzymało nową siedzibę w Warszawie. Pozwoliło to na poprawienie warunków pracy ośrodka. Można było zatrudnić nowy personel⁴⁸, zorganizować bibliotekę. Faktycznie dzięki zaangażowaniu kierownik Reginy Fleszarowej jego działalność rozwijała się w dużym tempie. Do pracy w resorcie zatrudniano coraz więcej osób. Początkowo najbardziej liczyły się fachowość i profesjonalizm z czasem coraz większe znaczenie zaczynał odgrywać czynnik polityczny.

W ramach Biura Prac Kongresowych funkcjonowała również ekspozytura londyńska. Rozpoczęła ona swoją działalność na początku stycznia 1946 r. Jej szefem został Józef Winiewicz. Po przybyciu do Londynu z Warszawy, w ówczesnie tam panujących stosunkach, mógł się jedynie opierać na własnych znajomościach. Dzięki przedwojennym publikacjom był znany wśród Brytyjczyków, co trzeba przyznać znacznie ułatwiło mu start w Londynie. Już przed wojną zajmował się on terenami niemieckimi, które weszły w skład Ziem Odzyskanych, dlatego też nie spotkał się z zarzutem, że jego opinia na temat nowej granicy inspirowana jest przez Moskwę⁴⁹. Jeszcze w lutym 1945 r. opublikował w wydawanym w Wielkiej Brytanii miesięczniku „Nowa Polska” obszerny artykuł pt.: „Dlaczego i jak trzeba zmienić dotychczasową granicę Polski z Niemcami”, w którym przytaczał argumentację optującą za nową granicą na Odrze i Nysie Łużyckiej. Pisał w nim m.in.: „Polska musi wystąpić o zmianę swej dotychczasowej granicy z Niemcami z szeregu względów; wszystkie one są istotne dla polskiej racji stanu”⁵⁰.

Jednym z podstawowych zadań placówki było stałe informowanie Ministerstwa Spraw Zagranicznych jakie jest podejście środowisk brytyjskich do poszczególnych zagadnień, związanych ze sprawą przyszłości Niemiec i Austrii. Szczególnym zainteresowaniem centrali cieszyła się kwestia nowej zachodniej granicy Polski. Co więcej filia zobowiązana była do natychmiastowych reakcji w prasie brytyjskiej na wszystkie nieprzychylnie opinie jej dotyczące. Gotowe riposty przygotowywane były w londyńskiej ekspozyturze biura, następnie przekazywano je do druku w pismach brytyjskich. Sygnował je zawsze jakiś Anglik, którego pracownikom filii udało się przekonać do współpracy. Zazwyczaj byli to profesorowie uniwersyteccy lub też członkowie Izby Gmin⁵¹. Pracownicy ekspozytury uważali, że ich działalność przyczyniała się znacznie do zmiany opinii przez środowisko brytyjskie, które bardzo powoli zaczynało opowiadać się za słusznością granicy. Działalność ta jednak nie była prosta. Jak twierdził w 1946 r. Jan A. Wilder, przebywający wówczas na placówce w Londynie: „W całej prasie codziennej (z wyjątkiem organu partii komunistycznej) ukazywały się systematycznie ostre ataki na naszą granicę zachodnią. Charakter tych wypowiedzi i ich częstotliwość nasuwały przypuszczenie inspiracji”⁵². Opinie ekspertów od spraw polskich i polityków

⁴⁸ Sekretarka została zatrudniona dopiero w sierpniu 1945 r., AMSZ, BPK, sygn. 18/6/1, Sprawozdanie – kronika z działalności Biura Prac Kongresowych /BK/ za okres od dnia 2 maja 1945 r. do dnia 22 lutego 1947 r.

⁴⁹ AMSZ, BPK, sygn. 18/8/1, Sprawozdanie dr A. Wildera z działalności ekspozytury londyńskiej Biura Prac Kongresowych z kwietnia 1948 r. – brudnopis.

⁵⁰ J. Winiewicz, *Dlaczego i jak trzeba zmienić dotychczasową granicę Polski z Niemcami*, „Nowa Polska”, t. IV, 1945, z. 2, s. 82.

⁵¹ AMSZ, BPK, sygn. 18/7/1, Sprawozdanie z działalności Biura Prac Kongresowych za okres 1.04.1947–15.03.1948 r.; ibidem, sygn. 18/8/1, Sprawozdanie dr A. Wildera z działalności ekspozytury londyńskiej Biura Prac Kongresowych z kwietnia 1948 r. – brudnopis.

⁵² Ibidem, sygn. 18/8/1, Sprawozdanie dr A. Wildera z działalności ekspozytury londyńskiej Biura Prac Kongresowych z kwietnia 1948 r. – brudnopis.

brytyjskich były zgodne co do tego, że granica została przesunięta zbyt daleko na zachód. Ponadto jak pisał Wilder „czynniki emigracyjne” (w owym czasie emigracja stanowiła jeszcze problem polityczny) pozostawały przy stanowisku: „nie chcemy Wrocławia ani Szczecina, my chcemy Lwów i Wilno”. Następstwem tego była powszechna świadomość w Foreign Office, że granica na Odrze i Nysie Łużyckiej nie jest w Polsce akceptowana, a rząd polski jedynie opowiada się za nią pod wpływem Związku Radzieckiego. Wilder podkreślał także pozytywną rolę, jaką odegrał kierownik ekspozytury w przekonaniu brytyjskiego MSZ do wstrzymania się od inspirowania prasy brytyjskiej do krytykowania granicy: „Odtąd wszelkie wystąpienia i notatki dla nas nieprzychylnie robiły (i robią) wrażenie raczej „inicjatywy prywatnej”, nie mówiąc już o tym, że mają miejsce bez porównania rzadziej”. Do jesieni 1946 r., według opinii Wildera, zarówno prasa brytyjska jak i eksperci pracujący dla MSZ byli przekonani, że cały naród Polski popiera granicę na Odrze i Nysie Łużyckiej⁵³.

Do zadań ekspozytury Biura Prac Kongresowych należała również bezpośrednia współpraca z polskimi dyplomatami. Podczas konferencji zastępców ministrów spraw zagranicznych w Londynie na przełomie stycznia i lutego 1947 r. przedstawiciele Biura z dużym zaangażowaniem wspierali działalność polskiej delegacji⁵⁴.

Filia biura zajmowała się także opracowywaniem publikacji związanych z zagadnieniami aktualnie omawianymi na arenie międzynarodowej. Jednym z ciekawszych była ponad dwudziestostronicowa publikacja Wildera na temat „Odszkodowań Niemieckich”, przygotowana na zlecenie ekspozytury biura. Przedstawił on w niej analizę i przegląd opinii wielkich mocarstw, dotyczącą należnych od Niemiec odszkodowań i reparacji wojennych oraz zwrotu mienia zrabowanego przez Niemców w okupowanych krajach. Ukazał także i poddał interpretacji szereg dokumentów: oświadczeń, umów, deklaracji wydawanych przez mocarstwa na ten temat. Autor wspominał także o umowie polsko-sowieckiej z 16.08.1945 r., zawierającej zasady podziału odszkodowań niemieckich, jak twierdził bardzo mało znanej w środowisku brytyjskim. Kolejnym z omówionych zagadnień była analiza planów państw zwyciężskich co do przyszłości gospodarki niemieckiej w poszczególnych strefach i sposobów ich realizacji w sytuacji w jakiej Niemcy wówczas się znajdowały⁵⁵.

Z inicjatywy Winiewicza filia Biura Prac Kongresowych w Londynie zaangażowała się również w sprawę odszkodowań i restytucji. Kierownik ekspozytury uważał, że należałoby wystąpić do Sojuszniczej Rady Kontroli Niemiec z wnioskiem zwrotu mienia kulturalnego zniszczonego albo zrabowanego przez Niemcy. Wniosek taki miał zawierać:

1. „udowodnienie i stwierdzenie, że dotychczasowy schemat reparacji i restytucji nie zadośćuczynił potrzebom pełnego wynagrodzenia Polsce jej strat kulturalnych;
2. postulat aby Polska mogła uzyskać drogą osobnej decyzji wielkich mocarstw prawo otrzymania ekwiwalentu za dobra kulturalne, których nie da się odzyskać drogą restytucji;
3. przykłady takich dóbr kulturalnych, których nie da się już odzyskać inaczej niż równym co do wartości ekwiwalentem”⁵⁶.

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ Ibidem, sygn. 18/7/1, Sprawozdanie z działalności Biura Prac Kongresowych za okres 1.04.1947–15.03.1948 r.; ibidem, sygn. 18/8/1, Sprawozdanie dr A. Wildera z działalności ekspozytury londyńskiej Biura Prac Kongresowych z kwietnia 1948 r. – brudnopis.

⁵⁵ Ibidem, sygn. 18/924/65, Opracowanie J. A. Wildera pt. „Odszkodowania Niemieckie”, datowane 11.03.1946 r.

⁵⁶ Ibidem, sygn. 18/923/65, List J. Winiewicza do Ministra Spraw Zagranicznych Zygmunta Modzelewskiego oraz dr Reginy Fleszarowej z dnia 15.06.1946 r.

Ponadto jak pisał kierownik Polska powinna otrzymać: „od naukowych instytutów niemieckich wszystko to co jej bezpośrednio dotyczy. Np. powinniśmy dostać z Instytutu Niemczyzny Zagranicznej w Stuttgarcie wszystkie zbiory odnoszące się do mniejszości niemieckiej w Polsce, sprawę tę zaczniemy opracowywać w dalszej kolejności. Dodam, że w okresie wojny lansowałem już taki projekt w Międzysojuszniczym Komitecie Rozbrojenia Niemiec uzasadniając go tezą o wielkiej wadze moralnego rozbrojenia Niemiec, na równi z ich militarnym osłabieniem. Mieliśmy wtedy pełne poparcie Francji i małych państw w tym zakresie”⁵⁷. Z zachowanych źródeł niestety nie wynika czy i w jakim stopniu udało się zrealizować projekt Winiewicza. Wiadomo jednak, że w listopadzie 1946 r. londyńska ekspozytura BPK pośredniczyła w przekazaniu „4 skrzyń materiałów” z byłego Ministerstwa Prac Kongresowych w polskim rządzie emigracyjnym w Londynie⁵⁸. Cała odzyskana dokumentacja została przekazana do Wydziału Biblioteczno-Archiwalnego Ministerstwa Spraw Zagranicznych, a dziś udostępniana jest w Archiwum Akt Nowych w Warszawie⁵⁹.

Załamywanie się działalności Biura Prac Kongresowych można zaobserwować od 1947 r. i wiązało się bezpośrednio z sytuacją geopolityczną na świecie. Polski głos coraz mniej liczył się na arenie międzynarodowej i utożsamiany był raczej z radzieckim, a kwestia niemiecka nabrała zupełnie nowego wymiaru. Ponadto sytuacja w kraju nie sprzyjała pracy biura. Coraz swobodniej rozprzestrzeniające się wpływy Polskiej Partii Robotniczej, która stopniowo podporządkowywała sobie wszystkie resorty, nie ominęły także MSZ. Czynniki polityczne odgrywały coraz większe znaczenie w formułowanych przez biuro opiniach. To „z góry” przychodziły wytyczne dotyczące sposobu rozstrzygania wielu kwestii międzynarodowych oraz taktyki działania instytucji⁶⁰. Dowodem na to były chociażby komentarze i polecenia zmiany tekstu, wykonane przez Jakuba Bermana na marginesie pracy Mieczysława Łobodczyka pt. „Uwagi o problemie niemieckim”⁶¹.

W drugiej połowie 1947 r. Komisja Polityczna MSZ próbowała jeszcze formułować dopytać ogólne wytyczne prac dla biura. Za jego centralne zadanie uznano wówczas sprawy niemieckie. Szczególną uwagę raz jeszcze zwrócono na kwestię Ziem Odzyskanych. Opinia Polski na ten temat była, jak stwierdzono, jedną z tych, które nie da się w żaden sposób pogodzić z postawą innych państw oprócz „naszych najbliższych sprzymierzonych”. Postanowiono wobec tego o przyjęciu decyzji poczdamskich za ostateczne i dążenie do definitywnego oraz formalnego przeprowadzenia delimitacji i zatwierdzenia granic na konferencji pokojowej. W tym celu za konieczne uznano zorganizowanie na arenie międzynarodowej akcji propagandowej prezentującej polskie osiągnięcia na tych terenach w zakresie gospodarczym, asymilacyjnym, przesiedleńczym. Poza sprawą Ziem Odzyskanych za szczególnie ważne uznano kwestie: przesiedlenia Niemców, działalności niemieckich partii politycznych, denazyfikacji, problem zbrodniarzy niemieckich, nowe ustawodawstwo niemieckie, zagadnienie Zagłębia Ruhry, Kanału Kilońskiego, Zagłębie Saary, morską granicę Niemiec oraz dekartelizację i problem polskiego mienia w Niemczech⁶².

⁵⁷ Ibidem.

⁵⁸ Mowa o materiałach, które zgodnie z instrukcją przejął Winiewicz i za jego pośrednictwem dotarły do kraju.

⁵⁹ AMSZ, BPK, sygn. 18/7/1, Sprawozdanie z działalności Biura Prac Kongresowych za okres 1.04.1947–15.03.1948 r.

⁶⁰ B. Pasierb, op.cit., s. 261.

⁶¹ AMSZ, Gabinet Ministra, sygn. 15/198/20, M. Łobodycz, „O problemie niemieckim”.

⁶² Ibidem, BPK, sygn. 18/4/1, Ogólne wytyczne prac Biura Prac Kongresowych (bez daty).

Ostatecznie jednak zgodnie z zarządzeniem Ministra Spraw Zagranicznych Zygmunta Modzelewskiego z 15.03.1948 r. Biuro Prac Kongresowych zostało zniesione. Wszystkie jego agendy, według kompetencji zostały przekazane odpowiednio do Departamentu Ekonomicznego, Departamentu Politycznego, Departamentu Prasy i Informacji oraz Biura Prawnego⁶³, a 1.05.1948 r. biuro przestało istnieć⁶⁴. Faktycznie jego kompetencje przejęło Biuro Prawne, które tego samego dnia zostało przemianowane na Biuro Prawno-Traktatowe⁶⁵. Na jego kanwie 1.05.1951 r. powstał Departament Prawno-Traktatowy, który składał się z czterech wydziałów: Prawa Dyplomatyczno Konsularnego; Prawa Krajowego i Międzynarodowego Prywatnego; Traktatowy; Dokumentacja Traktatowa.

Sprawą traktatu pokojowego zajął się Wydział III: Traktatowy. Jego obowiązki były praktycznie takie same jak Biura Prac Kongresowych, jednak wyniki nie były już w resorcie tak oczekiwane⁶⁶.

4. PODSUMOWANIE

Zarówno Ministerstwo Prac Kongresowych, jaki i Biuro Prac Kongresowych oraz ich działalność były efektem pomysłów i pracy kilku osób: najpierw Seydy, a potem Polsce Fleszarowej, Leszczyckiego, Winiewicza, Głowackiego i Nahlika. Niejednokrotnie stanowiły więc realizację ich osobistych planów, koncepcji i poglądów. Czas działalności instytucji kongresowych podzielić można właśnie na okresy odpowiadające poszczególnym ich szefom. Po każdym jednak etapie jego działalności pozostały wymierne wyniki pracy w postaci: publikacji, opracowań, referatów, raportów.

Interesującym wydaje się fakt, że mimo wielkich różnic w poglądach na większość spraw, istniała zaskakująca i niezaplanowana przez powojenne władze w Polsce ciągłość polskich starań w zakresie spraw niemieckich. Biuro Prac Kongresowych, które powstało po wojnie bardzo intensywnie korzystało właśnie z dorobku Ministerstwa Prac Kongresowych. Wzorowanie się na tej instytucji widoczne było w bardzo wielu elementach, poczynając od nieprzypadkowo podobnie brzmiącej nazwy, poprzez merytoryczny dorobek, skończywszy na byłych pracownikach MPK, którzy po powrocie do kraju, rozpoczęli współpracę z nowymi strukturami władzy.

⁶³ Ibidem, sygn. 18/8/1, Zarządzenie Ministra Spraw Zagranicznych Zygmunta Modzelewskiego o zniesieniu Biura Prac Kongresowych z dnia 15.03.1948 r.; *Dziennik Urzędowy MSZ*, 1948, nr 3, Zarządzenie nr 18 Ministra Spraw Zagranicznych z 15 marca 1948 r.

⁶⁴ S. W. Dobrowolski, op.cit., s. 73; K. Szczepanik, *Dyplomacja Polski 1918–2000. Struktury organizacyjne*, Wydawnictwo Askon, Warszawa 2000, s. 118.

⁶⁵ AMSZ, BPK, sygn. 18/4/1, Zarządzenie ministra spraw zagranicznych z 26.04.1948 r. znoszące z dniem 01.05.1948 r. Biuro Prawne w Ministerstwie Spraw Zagranicznych oraz Zarządzenie ministra spraw zagranicznych z 26.04.1948 r. ustanawiające z dniem 1.05.1948 r. Biuro Prawno – Traktatowe w Ministerstwie Spraw Zagranicznych.

⁶⁶ Dane ustalono na podstawie Struktury Organizacyjnej Ministerstwa Spraw Zagranicznych w latach 1974–1973, znajdującego się w Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Warszawie; B. Pasierb, op.cit., s. 261.

LITERATURA

- Borodziej W., *Od Poczdamu do Szklarskiej Poręby. Polska w stosunkach międzynarodowych 1945–1947*, ANEKS, Londyn 1990.
- Dobrowolski S. W., *Dyplomacja Polski Ludowej 1944–1980. Organizacja i funkcjonowanie*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 1981.
- Duraczyński E., *Rząd polski na uchodźstwie 1939–1945. Organizacja, personalia, polityka*, Wydawnictwo Książka i Wiedza, Warszawa 1993.
- Kroll B., *Struktura polskich centralnych władz emigracyjnych w latach 1939–1945*, „Czasopismo prawno-historyczne”, t. XXVIII, 1976, z. 2.
- Naszkowski M., *Paryż – Moskwa. Wspomnienia dyplomaty (1945–1950)*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1986.
- Pasierb B., *Polskie prace przygotowawcze do Traktatu Pokojowego z Niemcami 1916–1948. Instytucje – ludzie – problemy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1996.
- Posiedzenie Rady Ministrów*, „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza”, 10.03.1944.
- Szczepanik K., *Dyplomacja Polski 1918–2000. Struktury organizacyjne*, Wydawnictwo Askon, Warszawa 2000.
- Winiewicz J., *Dlaczego i jak trzeba zmienić dotychczasową granicę Polski z Niemcami*, „Nowa Polska”, t. IV, 1945, z. 2.
- Zabiełło S., *Na posterunku we Francji*, IW PAX, Warszawa 1967.

ŹRÓDŁA

Archiwum Akt Nowych w Warszawie:

- Delegatura Rządu RP na Kraj;
- Ministerstwo Prac Kongresowych Rządu RP (emigracyjnego) w Londynie.

Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Warszawie:

- Biuro Prac Kongresowych;
- Gabinet Ministra.

Archiwum Zakładu Historii Ruchu Ludowego w Warszawie:

- Archiwum profesora Stanisława Kota.

